

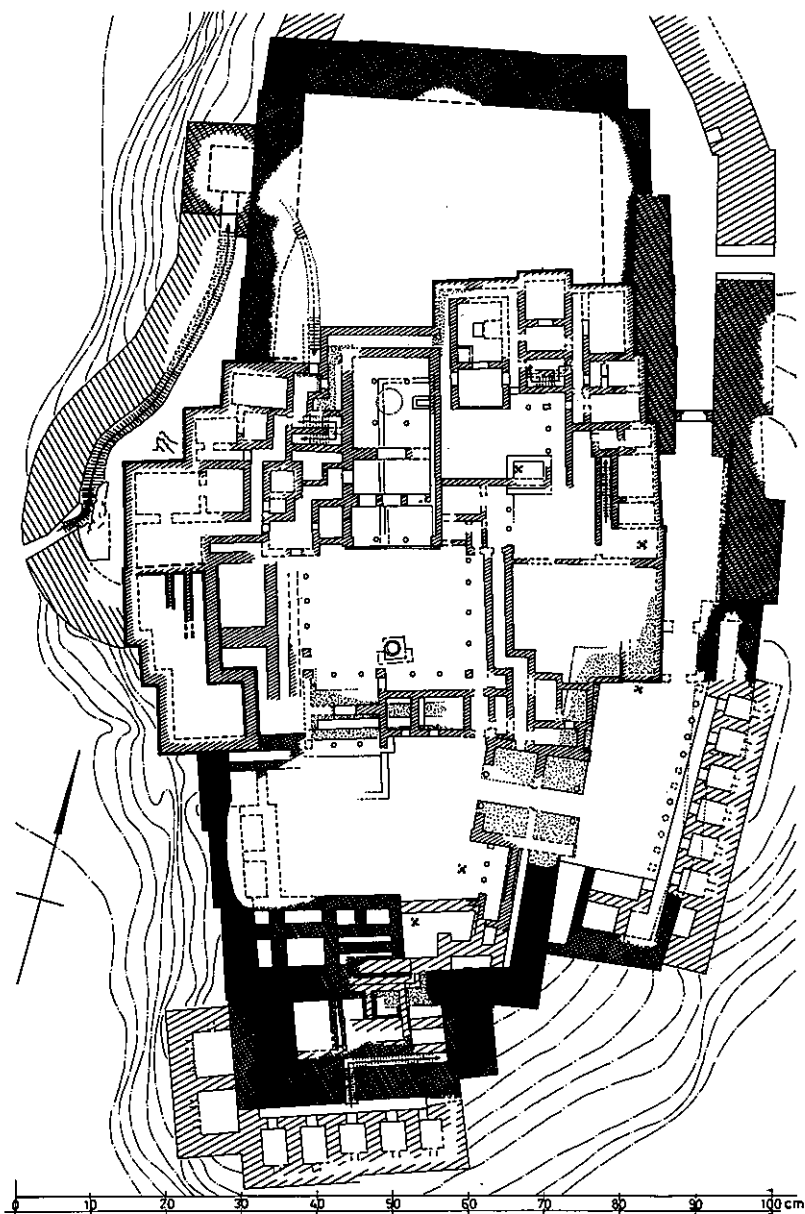
I. Οι προβαθμίδες της ελληνικής αρχιτεκτονικής

1. Η παράδοση της μινωικής και μυκηναϊκής εποχής

Η ελληνική αρχιτεκτονική, παρόλο που για μας αρχίζει να γίνεται αντιληπτή από μεγάλα οικοδομήματα του 7ου αι. π.Χ., έχει εντούτοις τις ρίζες της βαθιά στην ελλαδική προϊστορική εποχή, και δύσκολα μπορεί να την φανταστεί κανείς χωρίς αυτήν ή χωρίς τις ποικίλες, κατά τόπο και χρόνο, επιρροές από χώρες της ανατολικής Μεσογείου. Αν και είναι αδύνατον να παρουσιαστεί εδώ η πληθώρα του υλικού που συγκεντρώθηκε ως τα τελευταία χρόνια, ή να συζητηθούν όλα τα ανοιχτά ερωτήματα, δεν πρέπει με κανέναν τρόπο να λείψουν κάποιες σύντομες αναφορές στις αρχιτεκτονικές προβαθμίδες της, που εντοπίζονται στα κρητο-μυκηναϊκά πολιτιστικά κέντρα, καθώς και αναφορές στις δυνάμεις εκείνες της Ανατολής που άσκησαν πάνω της επίδραση.

Τα πρώτα ελληνικά φύλα μετανάστευσαν στην Ελλάδα στις αρχές της δεύτερης χιλιετίας π.Χ., κατά την περίοδο μετάβασης από την πρώιμη στη μέση εποχή του χαλκού. Οι Αχαιοί ήταν φορείς ενός αρκετά απλού πολιτισμού με λιτά ανάκτορα και μικρούς λιθινούς κιβωτιόσχημους τάφους, και ενμέρει κατέστρεψαν ή διατήρησαν τους παλαιότερους οικισμούς της πρωτοελλαδικής εποχής. Οι επαφές τους με την Αίγυπτο και την Κρήτη οδήγησαν στις αρχές του 16ου αι. π.Χ. σε μια πιο ισχυρή μινωική επιρροή. Τον 15ο αι. Μυκηναίοι ηγεμόνες ανέλαβαν την εξουσία στην Κρήτη και στη διάρκεια του 14ου αι. επεξεύειναν τη σφαίρα επιρροής τους μέχρι το Αιγαίο και την ανατολική Μεσόγειο αποκτώντας βάσεις στις Κυκλάδες, στη δυτική ακτή της Μ. Ασίας, στην Κύπρο και στις ακτές της Συρίας (Ugarit). Αυτή η επέκταση της μυκηναϊκής κυριαρχίας και του πολιτισμού της εκδηλώθηκε στον πυρήνα της - ο οποίος (με κέντρο την Αργολίδα) συμπεριλάμβανε την Πελοπόννησο και ένα τμήμα της κεντρικής Ελλάδας - με τη μεγαλοπρεπή διαμόρφωση των εκεί ανακτόρων (μεταξύ άλλων Μυκήνες, Τίρυνθα, βλ. εικ. 1).

Τα ανάκτορα αυτά, τα οποία ήταν συγχρόνως ιερά και κέντρα διοίκησης¹, απέκτησαν τη γνωστή σ'εμάς σήμερα μορφή μόλις κατά την ύστερη μυκηναϊκή εποχή. Αν και παρουσιάζουν κάποιες ομοιότητες με τα κρητικά ανάκτορα, έχουν οπωσδήποτε τη δική τους σφραγίδα: κύριος χώρος ήταν το *μέγαρον*², - γνωστό στην περιοχή του Αιγαίου από τα μέσα της τρίτης χιλιετίας π.Χ. - το οποίο με το *προστώον* και την εμπρόσθια αυλή φαίνεται προσαρμοσμένο σε μια αυστηρά αξονική σύλληψη, ενώ οι δευτερεύοντες χώροι, οι οποίοι σωρεύονται ολόγυρα και προσεγγίζονται μέσω μακρών διαδρόμων, θυμίζουν τα μινωικά ανάκτορα. Στην αρχή ανοχύρωτα (όπως το λεγόμενο ανάκτορο του Νέστορα στην Πύλο³), περικλείονταν από το 1370/50 π.Χ. από ισχυρά τείχη, των οποίων τα σημεία

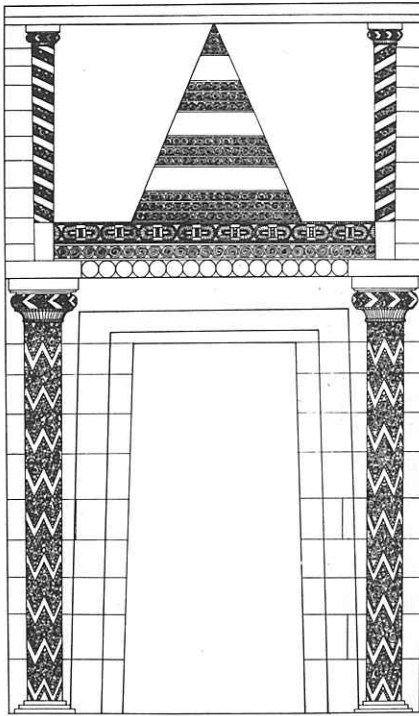

Εικ. 1. Τίρυνθα, κάτοψη της ακρόπολης με τα ανάκτορα στην τελική οικοδομική τους φάση (ύστερη ελλαδική εποχή III Β 2 = 13ος αι. π. Χ., κλ. περίπου 1 : 1000).

προσέγγισης και η θέση των πυλών φανερώνουν υψηλό βαθμό οχρωματικής εμπειρίας. Είναι πολύ πιθανόν ότι συμμετείχαν αρχιτέκτονες και καλλιτέχνες από την Κρήτη στην οικοδόμηση και διακόσμηση αυτών των ανακτόρων, όπως και σε πολλά άλλα έργα (γέφυρες, προχώματα κ.ά.), όπως δείχνουν τόσο οι στυλιστικές λεπτομέρειες, όσο και κάποιες προηγμένες τεχνικές. Ωστόσο τα οικοδομήματα αυτά του μυκηναϊκού κέντρου, χτισμένα συχνά με γιγαντιαίους ογκόλιθους, διαφέρουν σαφώς από εκείνα της Κρήτης⁴.

Στα τεράστια ανακτορικά συγκροτήματα ανταποκρίνονται και τα συνανήκοντα ταφικά οικοδομήματα, ειδικότερα οι θολωτοί τάφοι⁵ – οι οποίοι διαδέχτηκαν τους παλαιότερους και απλούστερους λακκοειδείς της πρώιμης εποχής – με τους σε ομόκεντρους δακτύλιους εκφορικούς «ψευδοθόλους», με τις πλούσιες προσόψεις, που διακοσμούν την είσοδο, και με την εντυπωσιακή τεχνική των ορθογώνιων ογκόλιθων (βλ. εικ. 2): στον λεγόμενο τάφο του Ατρέα στις Μυκήνες το υπέρθυρο ζυγίζει 100 τόν. περίπου. Ο μνημειακός χαρακτήρας των τάφων, των ανακτόρων και των τειχών, που εντυπωσιάζει ακόμη και τον σημερινό επισκέπτη, ήταν ακόμη πιο έντονος για τους ανθρώπους εκείνης της εποχής εξαιτίας της πλούσιας και επιμελημένης διακόσμησης των λεπτομερειών με γραπτές παραστάσεις, με ξύλινα και μεταλλικά προσαρτήματα, καθώς και με λεπτοργήματα λιθοξόων, που αποδίδουν με έντονη τραχύτητα μοτίβα της όψιμης μινωικής εποχής.

Μεμονωμένα στοιχεία αυτής της εποχής – όπως το μέγαρο και ο τοποθετημένος σε βάση και στεφανωμένος με προσκεφαλόσχημο κιονόκρανο κίονας⁶ (βλ. εικ. 2, 3) – μετά την τομή της δωρικής εισβολής και τη σκοτεινή περίοδο που ακολούθησε, διάρκειας άνω των 300 ετών (12ος - 10ος αι. π.Χ.), βρήκαν το δρόμο τους για την ελληνική αρχιτεκτονική και αποτέλεσαν συστατικά στοιχεία του ελληνικού ναού και της περιστασής του. Ο δρόμος όμως που ακολούθησαν δεν είναι ακόμη αρκετά σαφής. Ενώ το μέγαρο ως τοπική αρχιτεκτονική μορφή είχε μια παλαιά παράδοση, που επέζησε και αυτής της δωρικής τομής, είναι πιθανόν ότι στη μεταγενέστερη αποδοχή των κίωνων και κιονοκράνων συνέβαλε μια νέα διάθεση, που σήμερα χαρακτηρίζεται ως «greek renaissance»⁷. Το ίδιο ισχύει ίσως και για τους σποραδικά εμφανιζόμενους στην αρχαϊκή εποχή κίονες με σπειροειδές ραβδώσεις⁸. Εκτός τούτου, εάν κατά τη μεταγενέστερη εποχή επανεμφανίζονται και κάποιες συνήθειες για τη μυκηναϊκή περίοδο κατασκευαστικές φόρμες, όπως π.χ. ο συνδυασμός ωμόπλινθων και λιθοδομής με συνδετικά ξύλινα δοκάρια, αυτό οφείλεται μάλλον στη συνέχεια της οικοδομικής δραστηριότητας ενός μόνιμα εγκατεστημένου πληθυσμού, ο οποίος παρέμεινε στα χωριά του και μετά την καταστροφή των ανακτόρων τον 12ο αι. π.Χ. – παρά την αριθμητική του μείωση και το σημαντικά χαμηλότερο πολιτιστικό επίπεδο. Ένα μέρος του πληθυσμού εξάλλου φαίνεται να διέφυγε τα δεινά αυτής της πολύχρονης παρακμιακής φάσης ιδρύοντας σε απόμερες περιοχές της Κρήτης και της Κύπρου

Εικ. 2. Μυκίνες, πρόσοψη του λεγόμενου τάφου του Ατρέως.

Εικ. 3. Μυκίνες, πρόσοψη της πύλης των Λεόντων.

νέους οικισμούς – μεταξύ άλλων Βρόκαστρο, Καβούσι, Δρήρος και Καρφι (εικ. 4)⁹ – όπου οι παλαιοί τρόποι πυκνής δόμησης και οι παλαιοί τύποι σπιτιών συνέχισαν να υπάρχουν. Αλλά και στην ίδια την Ελλάδα, μετά το τέλος του μυκηναϊκού πολιτισμού, επέζησαν παλαιότεροι οικισμοί σε πολλά μέρη, κυρίως όμως στους πολυάριθμους τόπους λατρείας – όπως στους Δελφούς, στην Ολυμπία και στη Δήλο, γεγονός που συνδέεται συχνά με την αντικατάσταση μιας γυναικείας θεότητας, που λατρευόταν προηγουμένως εκεί, από μια ανδρική θεότητα – όπως συνέβη στους Δελφούς, στη Δήλο και στην Κέα¹⁰. Επίσης, οι παλαιοί τάφοι των ηγεμόνων που σώζονταν ακόμη, φαίνεται να απέκτησαν τώρα λατρευτική σημασία. Ωστόσο, παρά το γεγονός αυτής της συνέχειας, η σκοτεινή φάση από τον 12ο μέχρι τον 10ο αι. π.Χ., που συνδέεται με τη δωρική κάθοδο, αποτέλεσε βαθιά τομή, κυρίως για την αρχιτεκτονική. Μόλις τον 10ο αι. αρχίζουν σταδιακά να επανεμφανίζονται δείγματα αρχιτεκτονικής, αλλά σε πολύ μικρές διαστάσεις¹¹, και το βέβαιο είναι ότι αρκετά κενά εδώ αποτελούν απλώς κενά της αρχαιολογικής έρευνας.